

перетворення, щоб підняти матеріальний, освітній і культурний рівень народу. А щоб створити політичну націю, необхідно підняти самосвідомість українського народу до рівня національної свідомості, який став низьким через його приниження і асиміляцію українського народу, а також «витіснення української мови російською у східних, південних і частково центральних областях України, передусім у великих промислових центрах, що становить, на думку Л. Масенко, одну з головних перешкод у побудові національної держави, не залежної від колишньої імперської метрополії» [5].

З приводу можливого запровадження російської мови як офіційної або другої державної в Україні автор статті «Проблема мови та розвиток української державності» І. Лубківський висловився так: «впровадження російської мови тільки підсилить на сході країни відцентрові тенденції, спрямовані на розкол держави, тому, що якась частина громадян чи політичних сил стане вважати це лише першим кроком до об'єднання з Росією всієї України, чи принаймні її окремих регіонів, що в результаті може призвести до загрози розколу країни чи до зміни конституційного ладу. Таке вирішення мовної проблеми в Україні, на його думку, буде сприйматися з боку Росії лише як перший етап до здобуття наступних поступок – введення подвійного громадянства, спільного митного кордону, єдиного економічного простору, спільної валюти та утворення наднаціональних органів управління. І врешті-решт, як вважає І. Лубківський, це може призвести до перетворення України у федеративну державу з посиленою залежністю від Росії та її політики» [4].

Отже, з вище зазначеного видно, що українська мова у разі прийняття законопроекту «Про мови в Україні», за яким російська мова, по суті, стане офіційною, реалізувати культурозберігальні і націєтворчі функції не зможе. Більше того, закріплення двомовності на законодавчому рівні, на думку директора Інституту етнології і фольклористики НАНУ Г. Скрипник, поглибить розкол у суспільстві на мовно-національному ґрунті і призведе до втрати державно-територіальної цілісності країни і її розпаду [10]. Якщо зважити, що регіональна ідентичність в Україні домінує над національною, то в такій ситуації говорити про українську мову як націєтворчий фактор також не доводиться, бо відсутність мовно-культурної національної ідентичності може свідчити про поступове вмирання нації. Відтак, для формування української політичної нації і поширення української мови на всій території України як культурозберігального і націєтворчого фактора було б доцільно:

- всім спілкуватися українською мовою;
- відправляти богослужіння українською мовою на всій території України;
- в жодному разі не приймати дискусійний законопроект «Про мови в Україні»;
- не закривати програми і телеканали, які подають інформацію українською мовою;
- зробити видання української книжки дешевим;
- повернути іспит з української мови як державної у ВНЗ України;
- не фальсифікувати українську історію і не змінювати підручники з історії України;
- не переслідувати опозицію і не згортати демократичні свободи;
- задовольнити потреби всіх бажаючих на Півдні, Сході та у Криму навчатися українською мовою;
- не призначати на державні посади осіб, які не послуговуються українською мовою;
- захищати національні інтереси і забезпечити українській мові реальний статус державної мови;
- покращити соціально-економічну ситуацію в Україні і підняти матеріальне становище громадян.

1. Вавринчук М. Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення: Монографія / М. Вавринчук. – К.: Правова єдність, 2009. – 288 с. 2. Костенко О. Про підвищення ролі суспільних наук у модернізації України / О. Костенко // Віче. – № 13. – 2010. – С. 25–27. 3. Кривицька О. Деякі аспекти етнополітичного дистанціювання українського суспільства / О. Кривицька // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2009. – Вип. 8. – С. 160–177. 4. Лубківський І. Проблема мови та розвиток української державності / І. Лубківський // 28.02.2006 <http://archive.kraina.org.ua/ua/module/language/conception/44/alternative/>. 5. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко // <http://varnak.psend.com/lmasenko.html>. 6. Мінкультури хоче створити держслужбу в питаннях української мови // 29.11.08 <http://ua.glavred.info/archive/2008/11/29/113220-10.html>. 7. Пасько В. Мова і нація / В. Пасько // Дзеркало тижня. – 6–12 листопада 2004. 8. Рішення Рахункової палати України «Про результати аналізу стану виконання Комплексних заходів із всебічного розвитку української мови, планування та використання коштів Державного бюджету України на їх впровадження» // 16 вересня 2003 р. № 18–2 / <http://www.kultura.pl.ua/index.php?rozd=nzukt&nom=335>. 9. Російська мова ніколи не буде другою // 08.11.08 <http://ua.glavred.info/archive/2008/11/08/135823-9.html>. 10. Скрипник Г. Мова як чинник загальнонаціональної консолідації / Г. Скрипник // Урок української. – 2002. – № 7. 11. Спілкуймося українською, хай стане масовим цей рух! 11 листопада 2007 // <http://uain.us/forum/viewtopic.php?f=2&t=28>. 12. Танюк Л. Чи є в нас мова?! Чия в нас мова?! 12.03.2003 // http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1160395732_ans.pdf. 13. Шаповал Ю. «У мільйонів людей немає «антивірусника» / Ю. Шаповал // Віче. – 11/2010. – С. 58–59. 14. Щур М. Вмираючі мови – чи буде українська однією з них? Радіо «Свобода», 6.06.2003 // <http://novamova.org/2008/12/вмираючі-мови-чи-буде-українська-одні/>.

Володимир Скляр

Відмінності в етномовній структурі населення обласних центрів та сільського населення півдня та сходу України

На основі аналізу статистичних матеріалів перепису населення 2001 року досліджується етнічний склад та мовна структура населення південних і східних областей. Визначено особливості етномовної структури населення кожного з обласних центрів півдня і сходу України та встановлено відмінності від етномовного складу сільського населення.

Based on statistical analysis of the 2001 Census, the ethnic and linguistic composition of population of southern and eastern regions of Ukraine is explored. The special features of ethno-linguistic population's structure in each of the regional centers of southern and eastern Ukraine are determined and their differences from the rural population in those areas are ascertained.

Етнічні процеси в сучасній Україні, попри загальні тенденції, мають територіальні відмінності. Свої особливості має етнічний склад і мовна структура урбаністичного середовища та сільського населення. Найбільш істотні

відмінності етномовної структури населення за поселенською мережею, як наслідок радянської доби української історії, залишаються в південних та східних областях. Враховуючи тісний взаємозв'язок етномовних процесів із

суспільно-політичними, етномовна структура населення безпосередньо впливає на поступ українського суспільства.

Етномовні процеси в українському просторі знайшли своє відображення в науковому доробку етнологів: В. Борисенко, В. Євтуха, В. Капелюшного, В. Наулка [1, 3, 5, 9], географа М. Дністрянського [2], мовознавців: Л. Масенко, О. Ткаченка [8, 12], соціолога Г. Залізняка [4], політологів: О. Майбороди, М. Обушного [7, 11], філософа В. Крисаченка [6]. Однак, окремого дослідження, присвяченого порівняльному аналізу етномовної структури населення обласних центрів та сільської людності півдня та сходу України, в сучасному українознавстві не існує.

Спираючись на аналіз статистичних матеріалів першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року [10], і проводилося дослідження етномовної структури населення південних та східних областей. На основі опрацювання статистичних даних підготовлені таблиці. Аналіз здійснювався за напрямками: етномовна структура населення; мовна структура українців та росіян; структура україномовного та російськомовного населення.

Частка українців серед усього населення. Етнічна структура населення окремих обласних центрів півдня та сходу України має істотні відмінності. Насамперед, це стосується рівня частки українців. Найвищим він залишається в Херсоні – 75,70%, Миколаєві – 72,68%, Дніпропетровську – 72,32% та Запоріжжі – 70,64%, дещо нижчим в Одесі – 61,66% та Харкові – 60,99%. Найменшим в Донбасі та в Криму: в Луганську – 49,55% (відносна більшість серед населення), Донецьку – 46,55% та Сімферополі – 20,75% (див. табл. 1).

На відміну від обласних центрів, сільське населення переважної більшості південних та східних областей характеризується абсолютною перевагою українців за чисельністю. Так, їхня частка серед сільського населення Дніпропетровщини становила 90,43%, Миколаївщини – 89,14%, Херсонщини – 87,24% та Харківщини – 81,35%. Дещо нижчою – в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Одеській областях. Лише серед сільського населення Криму частка українців складала 27,36% (див. табл. 1).

Найбільші істотні відмінності в рівні частки українців серед населення обласних центрів та сільського населення були в Донецькій – 26,90%, Луганській – 23,15% та Харківській – 20,36%. Дещо менші в Дніпропетровській – 18,11%, Миколаївській – 16,46% та Херсонській – 11,54%, а найнижчі в АР Крим – 6,61%, Запорізькій – 6,32% та Одеській – 2,06% (див. табл. 2).

Частка україномовних серед українців. Рівень частки україномовних серед українців значно відрізнявся за окремими обласними центрами півдня та сходу України. Лише серед українців у п'яти із дев'яти обласних центрів україномовні становили більшість: у Херсоні – 68,88%, Дніпропетровську – 61,96%, Запоріжжі – 57,22%, Миколаєві – 56,54% та Харкові – 50,44%. В Одесі, Сімферополі, Луганську та Донецьку вони опинилися в меншості (див. табл. 1).

Серед сільських українців, за винятком АР Крим (48,21%), україномовні складали більшість: від 98,46% у Дніпропетровській до 78,50% у Донецькій (див. табл. 1). Частка україномовних серед українців – мешканців обласних центрів залишалася значно меншою, ніж серед сільських українців: від 59,16% у Луганській області до 18,93% в АР Крим (див. табл. 2).

Частка російськомовних серед українців. Мовна асиміляція (зросійщення) українців, як наслідок інерційного

впливу етномовних процесів радянської доби, набули широкого розповсюдження в урбаністичному середовищі півдня та сходу України. Найвищий ступінь мовного зросійщення українців залишався в Донбасі та АР Крим: у Донецьку – 76,87%, Луганську – 73,33%, Сімферополі – 70,68%, а також в Одесі – 52,03%. Тобто, в цих чотирьох містах серед українців більшість складала російськомовні. В інших містах цей рівень був нижчим: у Харкові – 49,46%, Миколаєві – 43,44%, Запоріжжі – 42,23%, Дніпропетровську – 37,86%, Херсоні – 31,09% (див. табл. 1).

Серед сільських українців рівень частки російськомовних залишався значно меншим, ніж в обласних центрах, окрім АР Крим, де він досягав 51,72%. Досить значним цей рівень залишався також і серед сільських українців в Донбасі: в Донецькій та Луганській областях, відповідно, 21,44% та 14,24%. В інших шести областях півдня та сходу в мовному середовищі сільських українців асиміляційні процеси не набули значного розвитку. Рівень частки російськомовних серед українців складав за областями: від 1,50% у Дніпропетровській до 9,96% у Запорізькій (див. табл. 1).

Отже, спостерігалися досить істотні відмінності в мовній структурі між українцями, які мешкали в обласних центрах та в сільській місцевості на півдні та сході України. Рівень мовної асиміляції (зросійщення) українців в обласних центрах істотно перевищував рівень зросійщення сільських українців, найбільше в Луганській – на 59,09% та Донецькій – на 55,43% (див. табл. 2).

Частка україномовного населення серед усього населення. Відмінності у мовній структурі населення обласних центрів та сільського населення півдня і сходу України залишаються значно більшими, ніж в етнічному складі населення. Ці відмінності викликані насамперед інерційним впливом етномовних процесів радянської доби, головним результатом яких стала штучна за своєю сутністю мовна асиміляція (зросійщення) українців, особливо в урбаністичному середовищі південних та східних областей. Тому серед дев'яти обласних центрів лише серед загальної чисельності населення Херсону україномовне населення складало більшість. В інших обласних центрах воно опинилося в меншості: у Дніпропетровську – 45,87%, Миколаєві – 42,17%, Запоріжжі – 41,64%, Харкові – 31,77%, Одесі – 30,41%. Найменший рівень частки україномовного населення спостерігався в Луганську – 13,72%, Донецьку – 11,14% та Сімферополі – 6,24% (див. табл. 1).

Серед сільського населення південних та східних областей рівень частки україномовного населення залишався значно більшим: від 90,91% у Дніпропетровській до 59,31% у Донецькій. І лише серед сільського населення АР Крим – україномовні опинилися в меншості (13,41%) (див. табл. 1).

Отже, зберігаються істотні відмінності у рівні частки україномовного населення за поселенською мережею на півдні та сході України. Різниця в рівні частки україномовного населення серед усього населення обласних центрів та сільського населення була досить значною і складала від 50,05% у Луганській до 29,75% у Запорізькій, а найменшою в АР Крим – 7,17% (див. табл. 2).

Частка українців серед україномовного населення. Унаслідок низького рівня мовної українізації представників етнічних меншинних груп, україномовне населення складалося переважно лише з українців. Їхня частка серед україномовного населення становила: від 97,72% у Херсоні до 96,00% у Луганську. Серед сільського україно-

мовного населення від 98,37% в АР Крим до 97,01% у Запорізькій області (див. табл. 1).

Частка росіян серед усього населення. Етнічний склад населення обласних центрів та сільського населення півдня і сходу України відрізнявся також і в рівні частки росіян. Досить високий її рівень спостерігався в Криму та Донбасі. Зокрема, серед населення Сімферополя – 66,83%, Донецька – 48,20% (відносна більшість), Луганська – 47,40%. Однак, ще в 1989 році в двох обласних центрах Донбасу росіяни складали абсолютну більшість серед населення. Доволі високою залишалася ця частка в 2001 році в інших містах: від 34,25% у Харкові до 20,69% у Херсоні (див. табл. 1).

Серед сільського населення південних та східних областей росіян було значно менше і навіть в АР Крим вони складали лише відносну більшість серед сільських мешканців – 45,81%. Ще менше в інших областях: від 25,68% у Луганській до 6,33% у Миколаївській (див. табл. 1). Тобто, спостерігалася тенденція концентрації росіян в обласних центрах півдня та сходу України. Особливо істотно відрізнявся рівень частки росіян серед населення обласних центрів та сільського населення, особливо в Донецькій та Луганській областях, а також в АР Крим, відповідно, 29,63%, 21,72%, 21,02%. (див. табл. 2).

Частка російськомовного населення серед усього населення. Внаслідок впливу асиміляційних процесів на урбаністичне середовище спостерігалися істотні відмінності в рівні частки російськомовного населення серед населення обласних центрів та сільської місцевості. Найвищим цей рівень був у Донецьку – 87,83%, Сімферополі – 85,57%, Луганську – 85,33%, Харкові – 65,86%, Одесі – 64,75%, Запоріжжі – 56,83%, Миколаєві – 56,81%, Дніпропетровську – 53,08%, Херсоні – 45,34%. Отже, в усіх обласних центрах півдня та сходу України, крім Херсону, серед усього населення російськомовні становили більшість. Значно меншим був рівень частки російськомовних серед сільського населення південних та східних областей, окрім АР Крим. (див. табл. 1).

Частка українців серед російськомовного населення. Внаслідок високого рівня мовної асиміляції українців, їхня частка серед російськомовного населення залишалася досить значною, насамперед в обласних центрах. При цьому серед російськомовного населення в чотирьох обласних центрах зросійщені за мовою українці переважали за чисельністю навіть росіян. Зокрема, їхня частка становила: в Миколаєві – 55,58%, Запоріжжі – 52,50%, Херсоні – 51,91%, Дніпропетровську – 51,58% та Одесі – 49,55% (відносна більшість). Досить високим її рівень залишався і в інших обласних центрах. Серед сільського російськомовного населення рівень частки зросійщених за мовою українців був значно нижчим. Найвищим її рівень був у Донецькій області – 39,97%, в інших областях значно меншим: від 29,57% у Запорізькій до 16,01% у Харківській (див. табл. 1).

Рівень частки українців серед російськомовного населення обласних центрів значно перевищував рівень їхньої частки серед сільського російськомовного населення в більшості областей. Різниця становила: від 34,91% у Дніпропетровській до 13,54% у Луганській, і найменше у Донецькій – 0,78%. Тільки в АР Крим частка зросійщених за мовою українців серед сільського російськомовного населення була вищою на 5,01%, ніж в Сімферополі (див. табл. 2).

Частка представників інших етнічних меншинних груп серед усього населення. Рівень частки сукупної чисельності етнічних меншинних груп, окрім росіян, серед населення обласних центрів півдня і сходу залишався досить незначним, за винятком Сімферополя та Одеси, відповідно, 12,42% та 9,45%. В інших містах значно менше – від 5,25% у Донецьку до 3,05% у Луганську. Серед сільського населення частка представників інших етнічних меншинних груп, окрім росіян, була дещо вищою, насамперед в Одеській області – 27,07% (за рахунок болгар, молдован та гагаузів) та в АР Крим – 26,83% (за рахунок кримських татар). В інших областях цей показник залишався значно нижчим: від 7,98% у Донецькій до 1,62% у Луганській (див. табл. 1).

Частка населення з іншими мовами, крім української та російської серед усього населення. Рівень частки населення з іншими мовами, крім української та російської серед усього населення півдня та сходу України залишався досить незначним, унаслідок мовної асиміляції, насамперед у формі зросійщення, представників етнічних меншинних груп, окрім росіян. Найвищим він був у Сімферополі – 8,19% та Одесі – 4,84%. В інших обласних центрах цей рівень був досить незначним: від 2,37% у Харкові до 0,95% у Луганську. Частка населення з іншими мовами, крім української та російської, серед сільського населення дещо вища, насамперед в Одеській області – 23,82% та АР Крим – 22,70%. В інших областях цей рівень був істотно меншим (див. табл. 1).

Різниця між частками українців та україномовного населення серед усього населення. У результаті мовного зросійщення значної частини українців, істотно відрізнявся рівень частки українців та україномовного населення серед усього населення: від 35,83% у Луганську до 22,34% у Сімферополі. Істотно менші відмінності спостерігалися серед сільського населення: від 14,14% у Донецькій до 0,50% у Херсонській. І лише у Дніпропетровській та Миколаївській областях частка україномовного населення була навіть вищою, ніж частка українців, відповідно, на 0,48% та 0,43% (див. табл. 3).

Різниця між частками українців та росіян серед усього населення. Рівень частки українців та росіян істотно відрізнявся серед населення обласних центрів та сільського населення півдня та сходу України. Істотно переважали українці росіян за чисельністю серед сільського населення: від 83,07% у Дніпропетровській до 47,02% у Луганській. Серед сільського населення АР Крим частка українців була меншою за частку росіян на 18,45% (див. табл. 3).

Серед населення обласних центрів різниця між частками українців та росіян була дещо нижчою, порівняно із сільським населенням. Однак її рівень залишався доволі значним: від 55,01% у Херсоні до 26,74% у Харкові. Незначною була перевага за чисельністю українців над росіянами у Луганську – на 2,15%, як і росіян над українцями у Донецьку – на 1,65%. У Сімферополі рівень частки українців поступався рівню частки росіян на 46,08% (див. табл. 3).

Різниця між частками україномовного та російськомовного населення серед усього населення. Внаслідок мовного зросійщення досить значної частини українців, насамперед тих, які мешкали в обласних центрах, істотно відрізнявся рівень часток україномовних та російськомовних серед населення. В усіх обласних центрах півдня та сходу, крім Херсону, перевага за чисельністю була за російськомовними. Особливо велика в Сімферополі – на 79,33%, Донецьку – на 76,69% та Луганську – на 71,61%,

Таблиця 1. Етномовна структура населення обласних центрів та сільського населення Південної та Східної України у 2001 році (у %)

Обласні центри та сільське населення відповідної області	Етномовна структура всього населення						Мовна структура українців		Мовна структура росіян		Структура україномовного населення			Структура російськомовного населення		
	українці	україномовне населення	росіяни	російськомовне населення	представники інших етнічних меншинних груп	населення з іншими мовами, крім української та російської	україномовні	російськомовні	україномовні	російськомовні	українці	росіяни	етнічні меншинні групи, окрім росіян	українці	росіяни	етнічні меншинні групи, окрім росіян
Дніпропетровськ	72,32	45,87	23,71	53,08	3,97	1,05	61,96	37,86	3,21	96,59	97,69	1,66	0,65	51,58	43,15	5,27
сільське населення	90,43	90,91	7,36	8,15	2,21	0,94	98,46	1,50	15,52	84,22	97,95	1,26	0,79	16,67	76,04	7,29
Запоріжжя	70,64	41,64	25,53	56,83	3,83	1,53	57,22	42,23	3,58	95,79	97,08	2,19	0,73	52,50	43,04	4,46
сільське населення	76,96	71,39	17,14	25,92	5,90	2,69	89,99	9,96	8,72	91,14	97,01	2,09	0,90	29,57	60,28	10,15
Миколаїв	72,68	42,17	23,07	56,81	4,25	1,02	56,54	43,44	3,11	96,85	97,44	1,70	0,86	55,58	39,33	5,09
сільське населення	89,14	89,57	6,33	8,08	4,53	2,35	98,00	1,99	14,77	85,18	97,53	1,04	1,43	22,00	66,78	11,22
Одеса	61,66	30,41	28,89	64,75	9,45	4,84	47,77	52,03	2,06	97,77	96,86	1,96	1,18	49,55	43,63	6,82
сільське населення	63,72	62,63	9,21	13,55	27,07	23,82	95,50	4,29	5,31	94,01	97,15	0,78	2,07	20,10	63,89	16,01
Херсон	75,70	53,36	20,69	45,34	3,61	1,30	68,88	31,09	4,14	95,82	97,72	1,61	0,67	51,91	43,73	4,36
сільське населення	87,24	86,74	8,80	11,06	3,96	2,20	96,80	3,18	15,69	84,28	97,36	1,59	1,05	25,01	67,06	7,93
Сімферополь	20,75	6,24	66,83	85,57	12,42	8,19	29,28	70,68	0,15	99,80	97,45	1,63	0,92	17,14	77,94	4,92
сільське населення	27,36	13,41	45,81	63,89	26,83	22,70	48,21	51,72	0,20	99,69	98,37	0,95	0,68	22,15	71,48	6,37
Донецьк	46,55	11,14	48,20	87,83	5,25	1,03	23,03	76,87	0,66	99,26	96,24	2,86	0,90	40,75	54,48	4,77
сільське населення	73,45	59,31	18,57	39,40	7,98	1,29	78,50	21,44	5,95	93,94	97,21	1,86	0,93	39,97	44,27	15,76
Луганськ	49,55	13,72	47,40	85,33	3,05	0,95	26,59	73,33	1,00	98,94	96,00	3,48	0,52	42,57	54,96	2,47
сільське населення	72,70	63,77	25,68	35,67	1,62	0,56	85,75	14,24	4,64	95,35	97,75	1,87	0,38	29,03	68,66	2,31
Харків	60,99	31,77	34,25	65,86	4,76	2,37	50,44	49,46	2,47	97,42	96,84	2,66	0,50	45,80	50,66	3,54
сільське населення	81,35	80,12	16,58	18,85	2,07	1,03	96,29	3,71	8,16	91,83	97,76	1,69	0,55	16,01	80,78	3,21

Таблиця 2. Відмінності в структурі населення обласних центрів та сільського населення Південної та Східної України у 2001 році (у %)

Області	Етномовна структура всього населення						Мовна структура українців		Мовна структура росіян		Структура україномовного населення			Структура російськомовного населення		
	українці	україномовне населення	росіяни	російськомовне населення	представники інших етнічних меншинних груп	населення з іншими мовами, крім української та російської	україномовні	російськомовні	україномовні	російськомовні	українці	росіяни	етнічні меншинні групи, окрім росіян	українці	росіяни	етнічні меншинні групи, окрім росіян
Дніпропетровська	-18,11	-45,04	+16,35	+44,93	+1,76	+0,11	-36,50	+36,36	-12,31	+12,37	-0,69	+0,40	-0,14	+34,91	-32,89	-2,02
Запорізька	-6,32	-29,75	+8,39	+30,91	-2,07	-1,16	-32,77	+32,27	-5,14	+4,65	+0,07	+0,10	-0,17	+22,93	-17,24	-5,69
Миколаївська	-16,46	-47,40	+16,74	+48,73	-0,28	-1,33	-41,46	+41,45	-11,66	+11,67	-0,09	+0,66	-0,57	+33,58	-27,45	-6,13
Одеська	-2,06	-32,22	+19,68	+51,20	-17,62	-18,98	-47,73	+47,74	-3,25	+3,76	-0,29	+1,18	-0,89	+29,45	-20,26	-9,19
Херсонська	-11,54	-33,38	+11,89	+34,28	-0,35	-0,90	-27,92	+27,92	-11,55	+11,54	+0,36	+0,02	-0,38	+26,90	-23,33	-3,57
АР Крим	-6,61	-7,17	+21,02	+21,68	-14,41	-14,51	-18,93	+18,96	-0,05	+0,11	-0,92	+0,68	+0,24	-5,01	+6,46	-1,45
Донецька	-26,90	-48,17	+29,63	+48,43	-2,73	-0,26	-55,47	+55,43	-5,29	+5,32	-0,97	+1,00	-0,03	+0,78	+10,21	-10,99
Луганська	-23,15	-50,05	+21,72	+49,66	+1,43	-0,39	-59,16	+59,09	-3,64	+3,59	-1,75	+1,61	+0,14	+13,54	-13,70	+0,16
Харківська	-20,36	-48,35	+17,67	+47,01	+2,69	+1,34	-45,85	+45,85	-5,69	+5,59	-0,92	+0,97	-0,05	+29,79	-30,12	+0,33

Таблиця 3. Відмінності в рівні частки населення обласних центрів та сільського населення у 2001 році (у %)

Обласні центри та сільське населення відповідної області	українців та україномовного населення серед усього населення	українців та росіян серед усього населення	україномовного та російськомовного населення серед усього населення	росіян та російськомовного населення серед усього населення	представників інших етнічних меншинних груп та населення з іншими мовами, крім української та російської серед усього населення	російськомовних серед українців та україномовних серед росіян	українців та росіян серед російськомовного населення
Дніпропетровськ сільське населення	+26,45 -0,48	+48,61 +83,07	-7,21 +82,76	-29,37 -0,79	+2,92 +1,27	+34,65 -14,02	+8,43 -59,37
Запоріжжя сільське населення	+29,00 +5,57	+45,11 +59,82	-15,19 +45,47	-31,30 -8,78	+2,30 +3,21	+38,65 +1,24	+9,46 -30,71
Миколаїв сільське населення	+30,51 -0,43	+49,61 +82,81	-14,64 +81,49	-33,74 -1,75	+3,23 +2,18	+40,33 -12,78	+16,25 -44,78
Одеса сільське населення	+31,25 +1,09	+32,77 +54,51	-34,34 +49,08	-35,86 -4,34	+4,61 +3,25	+49,97 -1,02	+5,92 -43,79
Херсон сільське населення	+22,34 +0,50	+55,01 +78,44	+8,02 +75,68	-24,65 -2,26	+2,31 +1,76	+26,95 -12,51	+8,18 -42,05
Сімферополь сільське населення	+14,51 +13,95	-46,08 -18,45	-79,33 -50,48	-18,74 -18,08	+4,23 +4,13	+70,53 +51,52	-60,80 -49,33
Донецьк сільське населення	+35,41 +14,14	-1,65 +54,88	-76,69 +19,91	-39,63 -20,83	+4,22 +6,69	+76,21 +15,49	-13,73 -4,30
Луганськ сільське населення	+35,83 +8,93	+2,15 +47,02	-71,61 +28,10	-37,93 -9,99	+2,10 +1,06	+72,33 +9,60	-12,39 -39,63
Харків сільське населення	+29,22 +1,23	+26,74 +64,77	-34,09 +61,27	-31,61 -2,27	+2,39 +1,04	+46,99 -4,45	-4,86 -64,77

досить значною в Одесі – на 34,34% та Харкові – на 34,09%. У Запоріжжі, Миколаєві та Дніпропетровську ці відмінності менші, відповідно, 15,19%, 14,64% та 7,21%. У Херсоні частка україномовних перевищувала частку російськомовних на 8,02%. У сільській місцевості в усіх південних та східних областях, окрім АР Крим, україномовне населення за чисельністю переважало російськомовне (див. табл. 3).

Різниця між частками російськомовних серед українців та україномовних серед росіян. Важливе значення для розуміння сутності й напрямів асиміляційних процесів на півдні і сході України має порівняльний аналіз рівнів частки російськомовних серед українців та україномовних серед росіян. Спостерігалися досить істотні відмінності в рівні мовної асиміляції українців та росіян в обласних центрах та в сільській місцевості. В обласних центрах, де розгорнулися процеси мовного зросійщення українців, навпаки, росіяни, хоча й склали меншість, фактично не зазнавали мовної асиміляції. Різниця між частками російськомовних серед українців та україномовних серед росіян становила: від 76,21% у Донецьку до 26,95% у Херсоні (див. табл. 3).

Деяко інша ситуація склалася в сільській місцевості переважної більшості південних та східних областей. В умовах дисперсного розселення в сільській місцевості росіяни зазнавали природної мовної асиміляції, а рівень мовного зросійщення українців залишався істотно нижчим. Тому рівень частки зросійщених за мовою серед українців був нижчим за рівень частки україномовних серед росіян за областями: у Дніпропетровській – на 14,02%, Миколаївській – на 12,78%, Херсонській – на 12,51%, Харківській – на 4,45% та Одеській – на 1,02%. В інших трьох областях та АР Крим співвідношення було протилежним: в АР Крим – 51,52%, Донецькій – 15,49%, Луганській – 9,60% та Запорізькій – 1,24% (див. табл. 3).

Таким чином, проведений аналіз статистичних матеріалів першого Всеукраїнського перепису 2001 року дозволив виявити відмінності в етномовній структурі населення обласних центрів та сільської людності півдня і сходу України. Етнічні відмінності за поселенською мережею зумовлені тим, що в обласних центрах зосереджені насамперед росіяни. Абсолютна більшість росіян в містах півдня та сходу України є мігрантами радянської доби та їхніми нащадками в першому поколінні. Сільське населення півдня та сходу, за винятком Криму, характеризується домінуванням за чисельністю українців.

Відмінності між етнічним складом та мовною структурою населення обласних центрів полягають у тому, що росіяни складають абсолютну більшість серед усього

населення лише в Сімферополі, а російськомовне населення в усіх обласних центрах півдня та сходу України, за винятком Херсону. У мовній структурі урбаністичного середовища зберігається інерційний вплив етномовних процесів радянської доби, який характеризувався не лише масовою міграцією росіян, але й перетворенням їх у домінуючу меншину, а українців – на масовий етнос (підпорядковану більшість).

Тому, у мовному середовищі українців, хоча й вони домінували за чисельністю, розгорнулися асиміляційні процеси, а росіяни в містах не зазнавали мовної асиміляції, хоча й були в меншості. Серед дисперсно розселених у містах представників етнічних меншинних груп переважало мовне зросійщення, а не українізація. В окремих обласних центрах півдня України зросійщені за мовою українці за чисельністю навіть переважали росіян.

Відмінності між етнічним складом та мовною структурою сільського населення півдня та сходу України не були такими значними. Абсолютна більшість сільських мешканців південних та східних областей складалася з українців та україномовного населення, за винятком АР Крим. Однак, за чисельністю сільське населення південних і східних областей, за винятком АР Крим та Херсонщини, поступалося населенню відповідних обласних центрів. Враховуючи перевагу за чисельністю, а також те, що обласні міста є комунікаційними центрами, етномовна ситуація в них безпосередньо впливає на етномовні процеси на півдні та сході України в цілому.

1. Борисенко В. К. Етнічний склад населення України // Українська етнологія / В. К. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – С. 60–69. 2. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М. С. Дністрянський. – Львів: Літопис, 2006. – 490 с. 3. Євтух В. Б. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трошинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с. 4. Залізняк Г. М. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Г. М. Залізняк, Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМА», 2001. – 92 с. 5. Капелюшний В. П. Історичні та етнічні основи розвитку української нації у ХХ – на початку ХХІ ст. // Українська етнологія / В. П. Капелюшний. – К.: Либідь, 2007. – С. 27–43. 6. Крисаченко В. С. Динаміка населення: демографічні, етнічні та глобальні виміри / В. С. Крисаченко. – К.: НІСД, 2005. – 368 с. 7. Майборода О. М. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір // Сприяння поширенню толерантності в поліетнічному суспільстві / О. М. Майборода. – К.: Фонд «Європа ХХІ», 2002. – С. 9–40. 8. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМА», 2004. – 163 с. 9. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні / В. І. Наулко. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с. 10. Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / О. Г. Осауленко (ред.) – К.: Держкомстат України, 2003. – 246 с. 11. Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності / М. І. Обушний. – К.: Укр. Центр дух. культури, 1998. – 203 с. 12. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К.: Спалах, 2004. – 272 с.

Тамара Усатенко

Етнонаціональна ідентичність: українознавчий контекст

У статті на основі сучасних концепцій ідентичності розглядається етнонаціональна ідентичність громадян України як єдності етнокультурної, загальнонаціональної та громадянської самоідентифікацій. Українознавчий контекст актуалізує змістовно-сміслову поглиблення концептів ідентифікації та ідентичності.

In the article on the basis of modern conceptions of identity the ethno-national identity of the citizens of Ukraine is examined as a unity of ethno-cultural, national and civil personal identifications. The Ukrainological context brings up to date a semantic deepening of the concepts of identification and identity.

Перспектива України, у якій відбуваються трансформаційні процеси, значною мірою залежить від темпів утвердження етнонаціональної ідентичності, що передбачає: становлення в суспільстві демократичних європе-

йських цінностей; осягнення громадянського консенсусу, міжнаціональної і міжетнічної злагоди; формування цілісного мовно-культурного простору, спроможного забезпечити культурні і мовні потреби громадян України;